

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94.2:911.3(477.43/44)«1100-1200»

DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(46\).2022.258659](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(46).2022.258659)

ВІЛЬЯМ МАРШАЛ У БИТВІ ПІД ДРІНКУРТОМ (1166): ПОЧАТОК КАР'ЄРИ «КРАЩОГО РИЦАРЯ СВІТУ»¹

Володимир Гуцул

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: huculv@gmail.com

Scopus Author ID: 56333447800

<https://orcid.org/0000-0002-1126-1746>

Стаття, на матеріалі епізоду із біографії «зеркала рицарства» Вільяма Маршала (викладений в творі "Історії Вільяма Маршала" створеному певним англо-норманським поетом Жаном у двадцятих роках XIII століття) інтерпретує стратегії і практики, за допомогою яких молодий рицар міг заробити собі соціальний капітал та бойовий авторитет на «війні землевласників». «Воєнна справа землевласників (*proprietary warfare*)», повністю домінувала у мілітарній культурі Середньовічного Заходу. Такого роду воєнна справа кшталтувалася чотирьома факторами: 1. Землею, яка була основною формою багатства; 2. Владою, яка мала обмежені повноваження; 3. Рівнем технологій, які, переважно, сприяли обороні; 4. Географією та кліматом Європи. Епізодом цим була битва при Дрінкурі, типове зіткнення для такого типу воєнної справи. Приводом став конфлікт за земельні володіння. Безпосередньою причиною конфлікту в 1166 році на кордоні Нормандського герцогства стало позбавлення англійським королем Генріхом II спадщини в Нормандії свого старого ворога Гійома Тальваса граф Понт'є. Територія графства розташовувалася на північ від Нормандії в гирлі ріки Сомми. Тальвас, разом із своїми союзниками – графами Фландрії та Булоні вторгся у нормандське графство Е. Дрінкур, прикордонна фортеця, котра прикривала з півночі Руан, столицю Нормандії, очікувано опинилася під ударом. Сеньйори, які її обороняли, діяли у дуже слабкому порозумінні із своїми монархами. Головний королівський воєнний адміністратор в регіоні конетабль Нормандії Річард дю Омме покинув Дрінкурт щойно отримав звістку про появу ворога. Саме зіткнення йшло навколо і всередині уфортифікованого населеного пункту, перемога дісталася стороні яка перебувала в дефензиві. Рельєф місцевості зіграв велику роль у перебігу битви. Вільям Маршал проявив себе у ньому як взірцевий рицар, і цей його перший успіх багато в чому зумовив його подальше просування по соціальній драбині середньовічного західного суспільства. Хоча повідомлення поета Жана вписане в апологетичну рицарську біографію, автор – або автори, якщо погодитися з Девідом Краучем в тому що поет поклав на вірші оригінальну розповідь самого Маршала – без усякого снобізму приділяють нешляхетним комбатантам чимало уваги. І це додає повідомленню реалізму та переконливості. Імпонує повідомлення поета і детальним описом бойових технік доби: від іконічного рицарського таранного удару кушованим списом до застосування господарських знарядь праці на зразок гаку для повалення стін при пожежі. Поет барвисто передав битевний хаос та стихійність тактичних концепцій «війни землевласників». Старі феодальні чвари розділяють очільників, нападники вступають в бій некоординовано, даючи час захисникам перегрупуватися і навіть відпочити – засідка Маршала в овечому загоні повторена двічі – тому підтвердження. Поетовий опис битви при Дрінкурті має ще і ту цінність що є ключовим для розуміння битевної майстерності Вільяма Маршала, завдяки якій він здебільшого і побудував свою політичну кар'єру, дослідження цих бойових кондицій може скласти подальшу перспективу дослідження.

Ключові слова: середньовічна війна землевласників, рицарство, середньовічна зброя та обладунки.

Література, джерела та постановка проблеми. Перший розділ своєї програмної роботи «Воєнна справа Заходу в добу Хрестових походів 1000 – 1300 рр.» Джон Френс почав з визначення феномену, котрий він назвав «воєнною справою землевласників (*proprietary warfare*)», і який повністю домінував у мілітарній культурі Середньовічного Заходу. На його думку, такого роду воєнна справа кшталтувалася чотирьома факторами: 1. Землею, яка була основною формою багатства; 2. Владою, яка мала обмежені повноваження; 3. Рівнем технологій, які, переважно,

сприяли обороні; 4. Географією та кліматом Європи [France, 1999, p. 1].

Конфлікти землевласників мали пандемічний, проте локальний і сезонний характер. Для їх ведення до послуг сеньйора-землевласника крім власної збройної свити – *mesnee* – в XII ст. завжди були дві категорії представників тогочасної західної мілітарної спільноти: по перше, так звані «молоді рицарі» *militis juvenes* – молодші безземельні сини рицарських родин, а по друге люди сумнівного походження, добре навчені давати раду із зброєю, так звані руг'єри. Основним

¹ Автор висловлює ширшу подяку *Anglo-Norman Text Society* та Олегу Борзих за надання в розпорядження актуального академічного видання «Історії Вільяма Маршала», а також глибоку вдячність Валерію Кокайко, Валерію Кучеруку, Артему Папакіну, Михайлу Подкопаєву, Святославу Сичевському, Владиславу Товтину, Михайлові Ходаничу.

соціальним капіталом обох цих категорій була честь, як її розуміли в середовищі збройного люду XII ст., і бойовий авторитет. Обидва компоненти витікали із вправності із зброєю, міцних нервів, з удачі в бою та незворушності перед обличчям смерті. Позбавлені майна і певних перспектив на майбутнє, разом вони утворювали строкату спільноту «солдатів фортуни» для котрих феодальні усобиці були джерелом матеріальних та статусних зисків. На прикладі південної Франції XII ст. про це пише Марк Грегори Пегг. *«Кожної теплої пори року між Гароною та Роданом вибухали сотні локальних конфліктів. Ці маленькі місцеві війни тривали недовго: банда сільських панків наїхала і спустошила поля та виниці сусіда, військо у кілька сотень людей облягло дрібний замочок, кілька десятків вершників зійшлися у запеклій сутичці серед полів. Провінційність конфліктів ніяк не зменшувала насильства та не гамувала пролиття крові, більше того, для куртуазії ці сезонні війни мали життєву необхідність, оскільки виступали джерелом здобуття або засобом втрати особистої честі. Війна була особливо важливою для збіднілого рицаря, котрий своєю позицією мало чим різнилася від селянина, проте мав можливість відзначитися у битві, привезти здобич з наїзду, і таким чином примножити честь і престиж. Матеріальні зиски залишалися здебільшого мізерними – мішок вівса, бочка вина, свині, мілкий рогатий скот, шолом або комплект подушок, а якщо пощастить, то і не найдешевший кінь – проте прибуток на гонорі був значно вищий. Військова справа була потужним засобом куртуазного вдосконалення особи. «Війна і селюка вчинить шляхетним» зауважив якось Бертран де Борн [Pegg, 2008, р. 55].*

Власне в такій диспозиції починав свою карколомну кар'єру Вільям Маршал, «квіт рицарства», як його назвав Жорж Дюбі [Dubu, 1985, р. 1], прообраз літературного Ланселота, регент Англійського королівства, котрий, фактично, врятував династію Плантагенетів від детронізації, і, як співтворець Великої хартії вольностей, один із фундаторів вартостей Західного світу як такого. Участь у битві при Дрінкурті була його першим збройним діянням.

Усі чотири фактори «війни землевласників», виділені Френсом ідеально пасують до битви при Дрінкурті. Приводом став конфлікт за земельні володіння. Безпосередньою причиною для сплеску збройного насильства в 1166 році на кордоні Нормандського герцогства стало позбавлення англійським королем Генріхом II спадщини в Нормандії свого старого ворога Гійома Тальваса графа Понт'є (територія графства розташовувалася на північ від Нормандії в гирлі ріки Сомми). Той, разом із своїми союзниками – графами Фландрії та Булоні вторгся у нормандське графство Е. Дрінкур, прикордонна фортеця, котра прикривала з півночі Руан, столицю Нормандії, очікувано опинилася під ударом. Сеньйори, які приймали у битві участь, діяли у дуже слабому порозумінні із своїми монархами та їх локальною адміністрацією. Так, наприклад, головний королівський військовий адміністратор в регіоні, конетабль Нормандії Річард дю Омме покинув Дрінкурт щойно отримав звістку про появу ворога. Саме зіткнення йшло навколо і всередині уфортифікованого населеного пункту, перемога

дісталася стороні яка перебувала в дефензиві. Рельєф місцевості зіграв велику роль у перебігу битви. Як пише Девід Крауч *«бій, що мав місце у північно-західному передмісті ... відбувався навколо двох мостів. Один, котрий в тексті [«Історії Вільяма Маршала»] названий maistre pont, перетинав ріку Бетюн на захід від міста, утворюючи вхід до нього, другий знаходився ближче до дороги на місто Е, по якій прибув противник. Основний бій відбувався між цими двома мостами»* [Holden, 2006, р. 62].

Саме завдяки цій типовості бій при Дрінкурті заслуговує на дослідницьку увагу. Для тогочасної феодальної війни, подібні зіткнення були рутинною, такі в франко-норманському світі відбувалися чи не щороку, тому в хроніках доби удостоювалися в кращому випадку кількох слів, максимум – речень. Його детальний опис дійшов до нас лише тому, що це зіткнення було першим у послужному списку Вільяма Маршала, і мусило стати – за висловом Девіда Крауча – його улюбленою оповідкою [Crouch, 2016, р. 36]. Яку сумлінно зафіксував автор віршованої *«Історії Вільяма Маршала»*. Цей текст, замовлений його старшим сином певному англо-норманському поету на ім'я Жан (Johans) і виконаний протягом 1224 – 1226 рр. [Holden, 2004, 462, Holden, 2006] є першою біографією світської персони вернакулярною мовою в історії європейської літератури. Поет створив її на матеріалі спогадів рідних та близьких свого героя, але перш за все, на основі історій про своє минуле, які розповідав своїм кривним сам Маршалі і то з неабияким гумором. Текст майже у 20 тисяч рядків, креслить портрет вірцевого рицаря: вірного сеньйору, відважного в битві і мудрого в раді, подає величезну кількість побутових, матеріальних і воєнних деталей рицарського життя в другій половині XII – початку XIII ст. Як і всякий нараційний середньовічний текст, його треба сприймати критично. Якщо вірити поету, Маршал – уславлений і фаховий воїн, привчений до зброї і збройного насильства з юних років, за все свою воєнну кар'єру не забрав життя в жодного противника – саме це враження намагається викликати автор життєпису у читача. У таку траводійність персони, що зробила собі блискучу воєнну і політичну кар'єру, важко повірити і ще важче її уявити в добу коли збройне насильство було складовою повсякдення.

Основним завданням даної роботи є дослідження (на прикладі типової для війни землевласників битви та Маршалової участі у ній) тих стратегій і практик, за допомогою яких молодий рицар міг заробити собі соціальний капітал та бойовий авторитет на такій війні.

Виклад основного матеріалу. Свій життєвий шлях Маршал починав спочатку як вихованець, а потім як озброєний утриманець із хитким та непевним статусом при дворі кузена своєї матері, шамбелана Нормандії Гійома де Танкарвіля, котрого сучасники називали «батьком рицарства». Маршал опановував рицарську науку при дворі в якості зброєносця на протязі дев'яти років і у складі збройної свити свого вихователя взяв участь у своєму першому бою [Dubu, 1985, р. 68 passim].

Як пише поет Жан про початок кампанії Нормандії 1166 р., *«Прикордонні землі були добре укріплені, між Бонмуленом та Арком не залишилося жодного замку,*

дерев'яного чи кам'яного, в якому не було гарнізону. Шамбелан був в Дрінкурті із своїм численним двором. Тут Вільям Маршал був пасований на рицаря, як і хотів, і прийняв честь належну йому від Бога, на яку він довго чекав. Шамбелан подарував йому свій меч, яким був завдав чимало ударів...» [Holden 2002, р. 42–43]. Певно, що саме через очікування ворожого нападу Вільям Маршал був висвячений в рицарі, найймовір-

ніше, в компанії з іншими вихованцями шамбелана - і то без всякої помпи. Це був звичний на той час спосіб підняття бойового духу серед збройного юнацтва. Те що Маршал дістав у подарунок меч, натякає на його правдивий статус та матеріальне становище при дворі Гійома де Танкарвіля: за дев'ять років термінування, зброносець не нажив власного.

Ілюстрація 1. Бій на мечах. Рукописна мініатюра, 1109 – 1111 pp., Dijon VM MS.14, Bible of Stephen Harding, fol. 191r, Bibliothèque municipale de Dijon.

На той момент в Дрінкурті зібралися показні королівські сили. Контингент норманських рицарів під орудою графа Е і конетабля Нормандії Річарда Омме, Вільям де Мандевіль, спадкоємець графства Ессекс із своїми людьми та *mesnee* Гійома де Танкарвіля, скоріше за все – у повному складі [Holden, 2002, р. 42–45]. В той час Дрінкурт представляв собою міське поселення розташоване навколо новозбудованого замку. Як впливає із контексту розповіді, шамбелан із своїми людьми стаціонував у замку, тоді як загони конетабля та Вільяма де Мандевіля – у місті.

Попри всі приготування напад відбувся несподівано. «Граф Е був тут з норманськими рицарями і конетабль так само, але на нього не було що сподіватися, бо він покинув місто як тільки почув що граф Фландрії йде сюди. Граф Понт'є прибув теж разом із Бернардом Сен-Валері і графом Матьє Булонським. Становище було загрозливим, тому люди почали кричати: 'До зброї!, до зброї! Графе, чого ти не озброюєшся, дві тисячі війська суне сюди на нас аби спалити місто!' У великому поспіху усі, хто були доблесними мужами, навипередки почали озброюватися. І за мить посідали на коней.

Детальний перелік рицарського озброєння, котре побутувало в останній третині XII ст. один з капеланів Генріха Молодого короля, майбутнього Маршалового «прадедаця, Ральф Чорний вмістив у трактат «Воєнна справа третьої проці до Єрусалиму», створений невдовзі по оголошенню Третього хрестового походу, в к. 1187 – 1188 pp. Згідно трактату споряджався рицар

таким чином. До взуття кріпилися шпори, потім одягалися кольчужні шосси, які захищали ноги, стегна та пах. Далі рицар одягав на верхню одягу через голову гобер, рукави якого мали і кольчужні рукавиці. У трактаті Ральфа міститься перша згадка про пластини провареної шкіри, котрі кріпилися на грудях, а також про шкіряні наголінники та наколінники [Crouch, 2016, р. 199–200]. Вільгельм Бретонський, уважний до зброї та збройного насильства, повідомляє нам про те, що для турнірної джости, котра відбулася біля 1185 р., Річард Левове Серце та Гійом де Барр одягли під гобери плити з «кованого заліза» [Oakeshott, 1996, р. 269].

На голові у рицаря повинен був бути кольчужний койф, з додатковим захистом підборіддя та шиї від удару списом – вентайлом. До кінця правління Генріха II в ужитку траплявся старомодний конічний шолом з насалем, потім його замінила так звана «залізна шапка» (котра з'являється у західній іконографії в останній третині XII ст.) – відкритий шолом з полями. Але найкращий захист забезпечував закритий «великий шолом», «металеве відро» з отворами для обзору та дихання, котре опиралося на плечі власника. Виглядає на те що такий шолом був у Маршала уже в 1170 pp. на турнірі в Плері, коли він уже служив спадкоємцю англійського престолу Генріху Молодому [Holden 2002, р. 158–159], хоча в широкий ужиток таке прикриття голови увійшло лише у правління короля Річарда. Девід Крауч вважає, цілком слушно, Маршалла піонером мілітарних технологій [Holden,

2006, р. 77] але у бій під Дрінкуртом, Маршал навряд чи йшов в ультра сучасному спорядженні, скоро як і меч в подарунок від сеньйора йому дістався такий, яким було *«завдано багато ударів»*.

Щит в добу Маршала позбувався мигдалеподібної і набував трикутної форми – це було пов'язано з поширенням закритого «великого шолому» – верхній вигин для прикриття обличчя став зайвим. Щит вішали на реміні на шию, але за потреби маніпулювали ним утримуючи за додаткові реміні лівою рукою. Щит був проміжною ланкою між захисним та зацепним озброєнням, оскільки його краєм чи кутом можна було завдавати потужних ударів – подібний щит можна побачити на надгробку самого Маршала.

Основними складовими комплексу зацепного озброєння рицаря за життя Маршала був спис та меч. Спис тепер використовувався рицарем не виключно але здебільшого для таранного удару і мав довжину у 3 – 3,5 м. Мечі що побутували в другій половині XII – першій третині XIII ст. Еварт Окшотт поділив на кілька типів (X, Xa, XI, XIa, XII, XIIa), проте всі вони мали спільні конструктивні та функціональні характеристики [Oakeshott, 1991, р. 17 passim] Мечі були орієнтовані на застосування однією рукою для січних ударів. Наскільки софістикованими були фехтувальні техніки в той час сказати важко за браком джерел, проте основні принципи бойових практик виділити можливо. Зазвичай меч використовували в парі з щитом, хоча траплялися і винятки. Верхи – і це ясно впливає з поетового опису битви під Дрінкуртом – мечем завдавали потужних замахових ударів, результат яких залежав від спорядження противника – у випадку зіткнення з кольчужною поверхнею вони справляли здебільшого ударно-шоковий ефект, проте неармованому противнику завдавали глибоких січних ран. Разом з тим потужний і точний удар меча міг проламати шолом, або розрубати койф, такі випадки теж нотуються у джерелах доби [Strickland, 1996, р. 169 passim]. Попри поширений стереотип, меч надавався і до колольних ударів, принаймні один такий, завданий противнику у зоровий отвір великого шолому, згадується в *«Історії»* [Holden, 2004, р. 338–339]. Візуальний матеріал починаючи з початку XII ст. подає зображення зворотного хвату меча, в такому положенні його використовували – подібно до кинджала – для потужного колольного удару. Біблія Стефана Хардінга, манускрипт першої декади XII ст. подає нам зображення такого удару, щоправда в пішому бою, певно цей прийом використовувався тоді ж і верхи. (Ілюстрація № 1). Проте перша відома автору цієї статті візуальна фіксація зворотнього хвату меча міститься в французькому манускрипті *«Роману про Александра»* останньої третини XIII ст.

Події під Дрінкуртом розвивалися за словами поета, таким чином. *«Шамбелан на чолі товариства з двадцяти восьми рицарів спустився із замкового пагорба, і першим, кого зустрів унизу, був конетабль, він заговорив до нього, викладаючи слушні пропозиції... 'Сір' – сказав він – 'велика буде ганьба якщо дамо спалити це місто.' Конетабль відповів: 'Певно, і скоро як це ваш намір, шамбелане, ідіть і захищайте його!'»* [Holden, 2002, р. 44–45].

Поет мовчить про причини такої поведінки

коннетабля, натякаючи на прихований конфлікт між двома достойниками. Гійом де Танкарвіль наробив собі ворогів у північній Нормандії ще замолоду, убивши Вальтера де Сен-Мартіна, члена впливової тамтешньої родини. Аби уникнути виснажливої вендети потужного клану родичів загиблого, куди входив і граф Е, учасник битви при Дрінкурті, який поклявся у вічній ненависті до вбивці, Гійом змушений був заплатити великий викуп [Crouch, 2016, р. 25]. Цей епізод наглядно демонструє напругу внутрішньовидової конкуренції та динаміку спільноти «воюючих землевласників» – вчорашні вороги сьогодні могли стати союзниками і навпаки.

Варто поміркувати про чисельність сторін. Чисельність контингенту в двадцять вісім рицарів, з яким Танкарвіль виїхав із замку, натякає на те що гарнізон був не особливо чисельним – навряд чи два інших сеньйори, які залишилися обороняти місто, мали значно більші рицарські загоны, тому рицарів в гарнізоні мало б налічуватися близько сотні. Це припущення опосередковано підтверджує і число рицарів – вісімдесят – присутніх на банкеті, який дав уже після битви Гійом де Танкарвіль [Holden, 2002, р. 58–59]. Разом з сержантами та зброєносцями, та мешканцями Дрінкурту здатних до воячки, їх могло нараховуватися до кількох сотень. Перебіг битви показав, що вирішальної чисельної переваги нападники не мали, тому навряд чи варто вірити поетовому числу у дві тисячі їх кількості, скоріше тих було не багато більше, аніж захисників.

«...Шамбелан поїхав до міста, де на мості зустрів Вільяма де Мандевіля, ... і охоче зайняв на міст, бо хотів його захистити. Шамбелан виїхав на міст із потужним авангардом рицарів. Маршал поспішав як міг, аби їхати поряд з ним, тому шамбелан сказав йому таке. 'Вільям здай назад, не будь таким запальним, дай рицарям проїхати.' Вільям відступив на пару кроків, засмучений і присоромлений, з потемнілим обличчям, він волів би за краще не народитися, оскільки вже вважав себе справжнім рицарем. Він пропустив трьох спереду себе, а потім шпорив коня доки не опинився точно попереду, разом з тими, хто їхав через міст. Абищо трапиться у битві він хотів бути з рицарством разом. І на путі перед собою вони побачили численних своїх ворогів, які пробивали собі дорогу до міста. І поїхали вони до них» [Holden, 2002, р. 44–45].

Битва почалася з іконічного рицарського прийому – таранного удару кушованими списами. *«Коли два війська зустрілися обидві сторони кинули повіді своїх коней, взяли щити до рук, нахилили списи. Вони ударили один одного з великою силою, і перли один на одного скільки могли. Списи ламалися і розліталися на друзки так, що їм доводилося битися уламками. Таким був брязкіт та шум спричинені битвеними ударами, що ви б не чули і грому Божого небесного. Зате чули б ви дзвін та лягз що розносився навкруги від шоломів, що прогиналися аж до койфів...»* [Holden, 2002, р. 4445].

Кінний таранний удар кушованим, тобто нахиленим горизонтально і затиснутим під пахвою, списом був чи не єдиним надійним засобом пробити захисний рицарський обладунок – власне в цьому і була причина

стрімкого поширення популярності цього прийому серед західних воєнних еліт протягом XII ст. Якщо на gobelені з Байє, створеному в останній третині XI ст., таранний прийом виглядає рідковживаною але дієвою мілітарною технологією (три зображення таранної атаки проти десятків зображень метання спису, ударів і випадів ним) то на візуальних пам'ятках середини – другої половини XII ст. він з'являється в статистичних кількостях, як основний бойовий прийом рицарської кінноти. Кінь у таранному бою служить не лише транспортним засобом – його рух радикально підсилює потужність удару, тому тварина потребувала спеціальної підготовки, а комбатант – серйозних навиків верхової їзди. (Ілюстрація № 2) Летальність удару за умови вправності рицаря, залежала від двох основних факторів – швидкості коня і положенню списа – чим меншим був кут відхилення спису від напрямку руху коня, тим потужнішим виходив удар. При зіткненні на комбатанта, який завдавав удар діяла

зворотна сила, яку або абсорбувало або дrevко списа – звідси постійні згадки про списи які розлітаються на друзки, або рука та плече комбатанта – в цьому випадку той міг дістати важкі ураження [Anglo, 2000, p. 227]. Опис таранного бою у поета наголошує на колективності його застосування і демонструє вписаність Маршала у цей колектив.

«Вільям Маршал тримався як хоробрий рицар: зламавши списа він витягнув свого меча і кинувся у сутичку аби ним ударяти. Всякий, хто бачив його, не подумав би, що йому потрібно ще якимось вчитися ратній науці. Він завдав і отримав безліч ударів допоки не вийшов з бою, він не мав бажання полишити поле битви не вчинивши своїх діянь так аби було помітно всім. Вбивчого компаньйона знайшли у ньому противники коли він прорубував собі дорогу в натовпі. Багато хто пропускав його мимо, оскільки сила його ударів лякала їх [Holden, 2002, p. 47–49]».

Ілюстрація 2. Таранне зіткнення рицарів. Рукописна мініатюра, 1185 р. MS Hortus Deliciarum, fol III – с, Hohenburg Abbey, France.

Захоплюючись силою та вправністю Маршала, поет делікатно уникає опису результатів його ударів – виконуючи концептуальне завдання представити головного героя не лише взірцевого рицаря, але і як доброго християнина. Маршал б'є ніби в порожнечу. Автори *«Пісні про Альбгойський хрестовий похід»* – Вільгельм з Туделі та його анонімний продовжувач (твір створеного приблизно в цей самий час, що *«Історія Вільгельма Маршала»*, він схожий за жанром і стилем) не мали такої задачі, тому описували рицарські діяння без купюр. Нижче наведена цитата стосується засідки провансальських файдитів на обоз хрестоносців під орудою Вільяма де Контре, котрий транспортував облогові машини для облоги Терму. *«Які чудові списи були томо дня зламани, які удари завдавалися по павійським шоломам. Сір Вільям де Контре пришпорив свого угорського дестрієра і помчав в атаку, в гніві і шаленстві він в'їхав у води Оду, де йшла сутичка і там він зіткнувся з одним з людей П'єра Міра і ударив того в розмальований щит так сильно, що пробив і щит і гобер, так що ті були*

не ужиточніші за гниле яблуко, і того понесла вода в усіх на очах. Потім він нагнав одного втікаючого негідника і ударив його збоку своїм сяючим мечем і тоді ж збив з ніг ще одного [Meuer, 1875, p. 56]».

Певно і Маршал і його товариші по зброї мали на своєму рахунку подібні діяння, скоро як контратака їм вдалася. *«Панове, – пише поет – кажу вам певно, що доблесть одного хороброго мужа запалює серця всього війська, тому що через нього та його вправність із зброєю вони билися так ніби їх було вдвічі більше. Збройною рукою вони прогнали нападників з воріт, куди ті були зайшли, аж за міст на дорогу» [Holden, 2002, p. 48–49].*

Проте там люди Танкарвіля і Мандевіля наразилися на атаку свіжих сил, які щойно прибули дорогою що вела з міста Е, певно плондруючи на своєму шляху володіння тамтешнього графа, що знаходився серед захисників Дрінкурта. Тих відкинули назад за міст до воріт. *«Вони відступали тримаючи щити за реміні», а Маршал був змушений сховатися у овечому загоні, прибудованому до будинку в передмісті. Засівши в*

імпровізовану засідку, він звідти «спостерігав з великим смутком приниження свого товариства». Там він дочекався слушного моменту, і озброївшись «знайденим списом, з тим списом вийшов на вулицю де завдав певному рицарю такого страшного удару в щит, що збив того разом з конем на землю. Двічі він крикнув 'Танкарвіль! Панове, місто наше...!'» [Holden, 2002, р. 48–51].

Ефектна атака і точний удар Маршала привернув увагу не лише "рицарів і дам, міщан з жінками, котрі із вікон та верхніх поверхів" спостерігали за ним, але і «герольдів (*hirnde mes*) та менестрелів, справа котрих – голосити про збройні діяння і добрі удари, і вони виступили до нього вперед волаючи: 'Всі до хороброго рицаря, цей муж не ховався, безліч нападників уникали його, він прорубував собі шлях через їх порядки і кожен його удар потрапляв у ціль, і спис і меч слабо помагали проти нього, він не дав би згоди на перемир'я» [Holden, 2002, р. 50–51].

Епізод, в якому згадуються герольди і менестрелі, на думку Девіда Крауча свідчить про «літературність», фікційність розповіді, адже тим місце скоріше на турнірі ніж на передньому краю битви [Holden 2006, р. 63]. Проте не варто з цим судженням одразу погоджуватися. Скоро як у Дрінкурті напередодні битви відбувалася церемонія посвячення в рицарі, найімовірніше, колективного, і то правлена таким потужним сеньйором як Гійом де Танкарвіль, то присутність такого роду фахівців серед його людей цілком ймовірна, як і те, що вони звернули увагу на молодого звияжного рицарю на шамбелановій службі.

Чи то звияга Маршала чи то заклики герольдів надихнули «норманів» на спротив, «вони не проспали цієї справи і збігалися що зліва то і справа так що справи для непрошених гостей обернулися сумно. Терен навколо був взятий штурмом. Тут ви б побачили багато рук, що хапали кінські поводи, повсюдно йшли затяті бої на сокирах, списах та мечах і багато рицарів потрапило в полон, багатьох убили чи поранили, бо битва була запеклою. Маршал бив як коваль по ковадлу. Так було багато ударів і такого **натиску**, що вони відкинули тих туди звідки прийшли. І вся справа тим би швидко і закінчилася якби ... не прибув граф Матьє Булонський» [Holden, 2002, р. 50–53].

Маршал повернувся до свого укриття, аби дочекатися слушного моменту для контраатаки. Але другого разу йому пішло не так легко. Фландрійська піхота, славна як вправністю так і жорстокістю, присутня під Дрінкуртом (її, певно, послав старший брат Матьє Булонського – граф Фландрії Філіп, мало не поклала край багатообіцяючій кар'єрі молодого рицаря. Попри поширений стереотип, нешляхетні, проте добре треновані до пішого бою комбатанти були неодмінними учасниками всякої тогочасної битви, а іноді навіть і турніру [Crouch, 2005, р. 85].

Фландрійські піхотинці, котрі брали участь у штурмі, озброївшись «палєю із залізним гаком на кінці якою валять будинки . зачепили його гаком за плече, і в нього не було можливості чинити спротив. Більше тринадцяти з них згуртувалися у загін аби стягнути його з коня, проте він зачепився за нагрудний ремінь

(*peitral*) коня.» С. Грегорі переклав «*peitral*» як «*breast-piece of horse harness*». Словник термінів західного озброєння 1000 – 1300 рр. авторства Девіда Ніколла подає цей термін у кількох варіантах – “*poitral, poitrail, poitrine, poitrier, poitre* [старофранцузька] – нагрудний ремінь кінського спорядження або частина кінського обладунку яка захищає груди тварини, побутувала у Франції в XI – XII ст.» [Nicolle, 1999, р. 570]. Скоріше за все Маршал зачепився острогою за ремінь і таким чином втримався в сідлі. Далі справи пішли так. «Він пришипорив коня, а вони потягнули і приклави зусилля вирвали 13 ланок з його кольчуги, залишивши йому рану на тілі, яка гоїлася багато днів. Правду кажучи, він вирвався з оточення, і як він це зробив, з'явилися серед тих, хто тягнув за гак, такі, які заплатили дорожню ціну за скоєне, тому що він напав на них з великою лютюю і завдав їм багато потужних ударів» [Holden, 2002, р. 54–55].

Попри бравурний тон поетової розповіді, зіткнення з фландрійською піхотою поклато край Маршаловим діянням під стінами Дрінкурту. «Але як він від них вирвався, його кінч вийшов з того куди гріше, оскільки був поранений у багатьох місцях, із його ран кров витікала з тіла, і ця кровотеча так пошкодила йому, що його смерть стала неухильною» Фландрійці – хоча термін цей в XII ст. був скоріше описовим, аніж дефінітивним – що рицарського, що простого звання, тішилися репутацією грізних вояків [Oksanen 2012, р. 220 *passim*]. Те, що молодий Маршал зумів вирватися з їх рук, черговий раз доводить, що при дворі Танкарвіля він отримав добру рицарську школу, а те, що він запам'ятав цей випадок на все життя – про їх бойову ефективність.

Поет пише, що приклад Маршала черговий раз надихнув захисників. «Люди у місті в захваті від Маршалових хоробрих діянь блискавично кинулись до зброї – мечів, сокир, гізарм (*gisarmes*), і навіть жіноцтво вийшло з будинків, булавами і киями, мечами в руках вони вийшли аби переслідувати ворогів на вулицях. Вони завдали їм такої нищівної шкоди, що врешті вичистили від них місто, з великою допомогою рицарства серед якого Маршал був першим» [Holden, 2002, р. 56–57].

Поет додає, що Танкарвіль із своїми людьми одногосно погодилися – Маршал був першим в цій битві. «А французи відчули це теж по тому чого від нього натерпілись у битві». Проте закінчує автор свою розповідь про битву під Дрінкуртом сюжетом, котрий, попри свою анекдотичність, ефектно ілюструє механізми війни землевласників. По битві Гійом де Танкарвіль, як взірець куртуазії, дав банкет для всіх бажаних, де були присутні 80 рицарів. Там Танкарвіля чествували як головного і героїчного оборонця міста – на відміну від конетабля, який «своєю втечею полишив місто на грабунок». Поет пише, що всі присутні не шкодували добрих слів для Маршалових діянь. Певно, аби збити патетичні настрої за столом, згаданий вище Вільгельм де Мандевіль звернувся до Маршала таким чином. «Маршале, зроби мені дружній подарунок і дістанеш такий самий від мене. 'Охоче' – відповів Маршал – 'А що потрібно?' – 'Кінську попону, або старе сідло. Небагатослівний, проте щирий і простосердий Маршал відповів – 'На

мою душу, я в житті ніколи не мав ні того, ні іншого.' – 'Що ти кажеш, Маршале, нащо ти відмовляєш мені в такій дрібниці? Сьогодні ти міг мати їх сорок на моїх очах, якщо не шістьдесят, а зараз ти не хочеш дати мені одного'. І всі, хто чув його, почали сміятися, бо розуміли що він має на увазі» [Holden, 2002, p. 58–61].

А мав Мандевіль на увазі те, що Маршал у запалі битви знехтував одним із основних резонів «війни землевласників» – воєнною здобиччю. Замість того аби брати полонених і їх коней для власної користі, той захопився воячкою за чуже місто. Проте не варто автоматично вбачати у такому виборі якусь юнацьку простуватість. Глибока образа на «батька рицарів» Танкарвіля, читається ясно між поетичними рядками, якими поет повідомляє нам про те, як сеньйор осадив молодого рицаря на початку битви. Можливо саме ця образа і подвигала молодого Маршала на той збройний альтруїзм у битві, який Мандевіль висміяв на побитевному банкеті. Втім можна дати місце ще одному поясненню – розуміючи своє хитке положення на службі у шамбелана, Маршал хотів проде – монструвати абсолютну лояльність своєму вихователю та його справі, і таким чином, збільшити свої шанси на «постійну зайнятість» у його *mesnee*. Але з іншого боку жарт Мандевіля виопуклив реальний статус Маршала при дворі Танкарвіля, і цей статус, кажучи прямо, був невисокий, а матеріальне становище молодого рицаря взагалі плачевним. Маршал бився дарованим мечем на коні, котрий разом із усім кавалерійським спорядженням належав його сеньйору. Інакше визнання молодого рицаря і то належного до авторитетного в регіоні ліньяжу про те, що він ніколи не мав власної попони, витлумачити важко. Маршалову репліку висловлену публічно, на бучному банкеті, готуючись до якого Гійом де Танкарвіль «жодних грошей не шкодував, якщо траплялася добра їжа, то за неї плачено одразу повну ціну... і кожному вільно було туди прийти пити і їсти, і діставав кожен там більше ніж хотів» [Holden 2002, p. 5659], шамбелан мусив прийняти ніяк не інакше аніж прямий випад у свій бік, у свою *largesse*, великодушність, титульну рицарську чесноту.

Мовляв, він погано дбає про своїх вихованців. Без сумніву, Маршал, який щойно вийшов з битви, де був поранений і втратив коня, зробив цей випад абсолютно свідомо. Це говорить про те, що навіть замолоду Маршал мав не лише тверду руку але і швидкий розум та гострий язик – якості життєво необхідні для просування нагору в конкурентному рицарському середовищі.

Як би там не було, на старті своєї кар'єри Вільям цінував доблесть більше за золото і під час бою мав здатність – рідку в його часи – концентруватись виключно на ньому, забуваючи про поживу і навіть про власне життя та здоров'я – що наочно продемонструвала його поведінка по тому, як його дядько Патрік герцог Солсбері у нього на очах був убитий у Пуату, у засідці, влаштованій людьми Гійома де Лузіньяна. На службі у Генріха Молодого він набрався і досвіду і орудності, достатніх аби користуватися всякою okazією до прибутку було би вона не суперечила рицарській честі (він не робив проблеми з того аби зятю торгуватися за полонених та коней, або

забрати золото у біглого монаха прямо на битій дорозі. Проте протягом усієї своєї довгої кар'єри він не розгубив своїх юнацьких рицарських ідеалів – як їх розуміли в XII ст. [Gillingham, 1988, 251 passim] І саме їх відлуння звучить у пунктах Великої хартії вольностей, до впровадження якої Маршал та його сини приклали стільки зусиль.

Висновки. Мілітарна акція під Дрінкуртом – кар'єрний дебют Маршала – для «війни землевласників» є надзвичайно показовим зіткненням. Вона включає всі ідентифікаційні складові *proprietary warfare*: раптовий рейд на уфортифіковане поселення, де ініціативу з обох сторін зіткнення тримають рицарі, проте до зброї охоче беруться інші представники мілітарної спільноти – піхота, міщани тощо. Хоча повідомлення про битву вписане в апологетичну рицарську біографію, автор – або автори, якщо погодитися з Девідом Краучем в тому що поет поклав на вірші оригінальну розповідь самого Маршала – без усякого снобізму приділяють нешляхетним комбатантам чимало уваги. І це додає повідомленню реалізму та переконливості. Імпонує повідомлення поета і детальним описом бойових технік доби: від іконічного рицарського таранного удару кушованим списом до застосування господарських знарядь праці на зразок гаку для повалення стін при пожежі. Поет барвисто передав битевний хаос та стихійність тактичних концепцій «війни землевласників». Старі феодальні чвари розділяють очільників, нападники вступають в бій некоординовано, даючи час захисникам перегрупуватися і навіть відпочити – засідка Маршала в овечому загоні повторена двічі – тому підтвердження. Поетовий опис битви при Дрінкурті має ще і ту цінність, що є ключовим для розуміння битвеної майстерності Вільяма Маршала, завдяки якій він і побудував свою політичну кар'єру. Дослідження цих бойових кондицій може скласти подальшу перспективу дослідження.

Основними, але, як виявилось, недостатніми умовами для вдалого старту рицарської кар'єри в середині XII ст. була вправність і відвага у битві. «Початкуючий» рицар мусив демонструвати їх перманентно, але, як це видно із розпорядження Танкарвіля Маршалу, аби той пропустив вперед себе «справжніх рицарів» на початку битви, ця демонстрація відбувалася далеко не в ідеальних умовах. Життєво необхідною для вдалої рицарської кар'єри була своєрідна шляхетна орудність, підприємливість, тобто здатність обернути собі на матеріальну користь власний бойовий успіх. Саме за їх відсутність Маршал був висміяний на банкеті Мандевілем, адже без цієї орудності рицар не мав змоги вправлятися в одній із основних рицарських чеснот "*largesse*" – щедрості, великодушності. Дотепність, і загалом, риторичні здібності могли значно прискорити просування рицаря у суспільній ієрархії і Маршал не завагався проявити їх, відповідаючи Мандевілю на кпини.. Гостре слово могло як допомогти, тому хто сказав його, так і зашкодити, тому хто сказав його, і в цьому конкретному випадку наслідки для Маршала були не особливо вдалими. Проте, цей банкетний інцидент ясно вказує на те, що від самого початку кар'єри як свій меч так і свій язик в якості зброї Маршал використовував не вагаючись. Гостре слово могло як

допомогти, так і зашкодити, тому хто сказав його, і в цьому конкретному випадку наслідки для Маршала були не особливо вдалимими. Проте, цей банкетний

інцидент ясно вказує на те, що від самого початку кар'єри як свій меч, так і свій язик в якості зброї Маршал використовував не вагаючись

References

- Anglo, S., 2000. *The Martial Arts of Renaissance Europe*, New Haven & London: Yale University Press, xii + 384 pp. (in English).
- Crouch, D., 2005. *Tournament*, London: Hambledon Continuum, 288 p. (in English).
- Crouch, D., 2016. *William Marshall. Third Edition*, London & New York: Routledge, 302 p. (in English).
- Duby, G., 1985. *William Marshal. The Flower of Chivalry*, New York: Pantheon Books, 155 p. (in English).
- France, J., 1999. *Western Warfare in the age of Crusades 1000 – 1300*, London: UCL Press, 344 p. (in English).
- Gillingham, J., 1988. *War and Chivalry in the History of William the Marshal – Thirteenth Century England*, vol. 2, pp. 251–263. (in English).
- Holden, A. J., (ed.), 2002. *History of William Marshal, Vol. I. Text & Translation (ll. 1 – 10031)*, London: Anglo-Norman Text Society, vi–509 p. (in English).
- Holden, A. J., (ed.), 2004. *History of William Marshal, Vol. II. Text & Translation (ll. 10032 – end)*, London: Anglo-Norman Text Society, v-500 p. (in English).
- Holden, A. J., (ed.), 2006. *History of William Marshal. Vol. III. Introduction, Notes, Indices*, London: Anglo-Norman Text Society, vi-238 p. (in English).
- Meyer, P., (ed.), 1875. *La chanson de la Croisade contre les Albigeois. T. I. Texte, vocabulaire et table des rimes*, Paris: Librairie Renouard, 450 p. (in English).
- Nicolle, D., 1999. *Arms & Armour of the Crusading Era 1050 – 1350. Western Europe and Crusading States*, London: Greenhill Books, 636 p. (in English).
- Oakeshott, E. R., 1991. *Records of the Medieval Sword*, Woodbridge: The Boydell Press, 316 p. (in English).
- Oakeshott, E. R., 1996. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry*, Woodbridge: the Boydell Press, 400 p. (in English).
- Oksanen, E., 2012. *Flanders and the Anglo-Norman World, 1066 – 1216*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 324 p. (in English).
- Pegg, M. G., 2008. *A Most Holy War: The Albigensian Crusade and the Battle for Christendom*, Oxford University Press, 288 p. (in English).
- Strickland, M., 1996. *War and Chivalry: The Conduct and Perception of War in England and Normandy 1066 – 1217*, Cambridge: Cambridge University Press, 416 p. (in English).

Wolodymyr Hucul

Candidate of History, Docent of Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

WILLIAM MARSHAL IN BATTLE OF DRINCOURT (1166): THE BEGINNING OF FLOWER'S OF CHIVALRY CAREER

The article, based on an episode (the battle of Drincourt, 1166) from the biography of “the flower of chivalry” by William Marshall (set out in the “History of William Marshall” composed by the Anglo-Norman poet Jean in the first third of the 12th century), deals with the strategies and practices by which the young knight could earn social capital and military competence at the ‘proprietary warfare’. Such kind of warfare completely dominated in the military culture of the Medieval West. This warfare was shaped by four main factors: a. the dominance of land as a form of wealth; b. the limited competence of government; c. the state of technology which, broadly, favoured defence over attack; d. the geography and climate of the West. The battle of Drincourt was a typical one for proprietary warfare. The reason was the conflict over land ownership. The immediate cause of the conflict in 1166 on the border of the Duchy of Normandy was the deprivation by the English King Henry II of his old enemy William Talvas, count Ponthieu from his inheritance in South Normandy. The territory of the county of Ponthieu was located north of Normandy at the mouth of the river Somme. Talvas, along with his allies, counts of Flanders and Boulogne, invaded the Norman County of Eu. Drincourt, a frontier fortress that covered the Normandy capital Rouen from the north and expectedly was under attack. The seigneurs who defended it acted in very weak interplay with their monarchs. The chief royal military administrator in the region, Constable of Normandy Richard du Hommet, left Drincourt immediately after receiving news of the enemy’s arrival. The battle took place around and inside the fortified settlement, the victory went to the side that was on the defensive. The terrain played a major role in the battle. William Marshall proved himself in it as a model knight, and his first success largely determined his further advancement on the social hierarchy in Western medieval society. Although the poet Jean’s message is inscribed in the apologetic knightly biography, the author – or authors, if we agree with David Crouch that the poet put the original Marshall’s storytelling on the poem, it composed without any snobbery focus to proves of noble combatants. Poet described all military techniques of the day: from the iconic knight’s mounted shock combat with couched lance to the use of household tools such as a hook to knock down walls in a fire. The poet colorfully conveyed the chaos and spontaneity of tactical concepts of the proprietary warfare. Old feudal conflicts divide the leaders, the invaders enter the battle incoordination, giving the defenders time to regroup and even rest – the ambush of Marshall in the sheep detachment repeated twice confirms it. The poetic description of the Battle of Drincourt is also of key event to the understanding of William Marshall’s fighting skills, for which he largely built his political career.

Keywords: proprietary warfare, chivalry, medieval arms and armour.